

ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 16ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1999

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΟΥ LOUIS PASTEUR
ΣΧΕΔΙΟ - ΠΑΣΤΕΛ - ΛΙΘΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΚΟΥ Κ. ΓΙΑΝΝΗ ΠΑΠΠΑ

Πρὶν ἀπὸ 13 χρόνια, τὸν Μάρτιο τοῦ 1986, στὰ 100 χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Β. Οὐγκώ, εἶχα παρουσιάσει ἀπὸ τὸ βῆμα αὐτὸ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἑλλάδα τὸ εἰκαστικὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ – τὰ σχέδιά του. Διαπίστωσα τότε ὅτι ἦταν σχεδὸν ἐντελῶς ἄγνωστα.

Σήμερα μοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ μιλήσω γιὰ ἓνα ἔργο, ποῦ εἶναι φαντάζομαι, ἀκόμη πιὸ ἄγνωστο καὶ θὰ ἔλεγα μὴ ἀναμενόμενο, ἔργο ποῦ ἔφθασε σὲ ζηλευτὴ ὠριμότητα σὲ ἐλάχιστο χρόνο — τὸ ζωγραφικὸ ἔργο τοῦ μεγάλου Louis Pasteur.

Τὴν σταδιοδρομία ποῦ ὁ νέος σκοπεύει ν' ἀκολουθήσει εἶναι συχνὰ δύσκολο ὁ ἴδιος νὰ τὴν καθορίσει, παράδειγμα ἀρχαιότατο ὁ Λουκιανὸς καὶ τὸ *Ἐνύπνιό* του. Πλῆθος τὰ παραδείγματα ἐκείνων ποῦ νόμισαν ὅτι εἶναι προορισμένοι νὰ ἀκολουθήσουν ἓνα δρόμο καὶ ὕστερα ἄλλαξαν κατεύθυνση. Ὑπάρχουν ἐπίσης πολλὰ παραδείγματα ἐπιστημόνων, συγγραφέων, καλλιτεχνῶν ποῦ εἶχαν παράλληλα μὲ τὸ ἐπάγγελμα ἢ τὴν τέχνη τους ἄλλες δραστηριότητες. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἐνασχόληση τοῦ Γάλλου ζωγράφου Ingres μὲ τὴ μουσικὴ, ἰδιαίτερα μὲ τὸ βιολί. Ἔτσι ἔμεινε ἡ παροιμιώδης ἔκφραση «τὸ βιολί τοῦ Ingres», αὐτὸ ποῦ πολλὸς κόσμος σήμερα τὸ ὀνομάζει χόμπυ.

Οἱ ποιηταὶ μας Ἐλύτης καὶ Ρίτσος ἄφησαν ἀρκετὰ δείγματα τῶν καλλιτεχνικῶν τους ἀναζητήσεων. Νὰ ἀναφέρω ἐπιτροχάδην τοὺς συγγραφεῖς Ποῦσκιν, Stendhal, Musset, Baudelaire, Gauthier, Nerval, Cocteau, Lorea, τοὺς μουσικοὺς Eric Satie, τὸν Stravinsky.

1: Luis Pasteur. Φωτογραφία Nadar, 1889.

Θὰ σταματήσω λίγο περισσότερο στὴν περίπτωση τοῦ Goethe. Ἐκεῖ δὲν ἐπρόκειτο γιὰ νεανικὴ ἐρασιτεχνικὴ ἐνασχόληση, εἶχε ἀντιμετωπίσει σοβαρὰ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ἀσχοληθεῖ μόνο μὲ τὴ ζωγραφικὴ, τὴ χαρακτηριστικὴ, καὶ δίσταζε. Ὑπάρχουν περίπου, ἀπ' ὅ,τι ξέρω, 2000 σχέδια καὶ χαρακτηριστικὰ ποὺ ἔγιναν στὴ Γερμανία καὶ πολλὰ στὸ ταξίδι τῆς Ἰταλίας. Ἡ ἀλληλογραφία του ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἀναφέρεται συχνὰ στὸ θέμα αὐτό. Γράφει τὸ 1768 στὸ δάσκαλό του Adam Friedrich Oeser: «Πόσο εὐγνώμων σὰς εἶμαι, ἀξιότιμε κύριε καθηγητά, ποὺ μοῦ δείξατε τὸ δρόμο πρὸς τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ ὠραῖο...». Καὶ στὴν Sofia von Ross: «Ἀπόψε θὰ πάρω τὸ πινέλλο τῆς λαδομπογιᾶς στὰ χέρια μου. Δὲν θὰ σοῦ πῶ μὲ πόση κατάνυξη καὶ ἐλπίδα ἢ μοῦρα μου ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτὴ τὴ στιγμή...». Νομίζω ὅτι περιπυρὸς ὡς τριάντα ἐτῶν ἀμφέβαλλε καὶ δίσταζε.

Στὸν 19ο αἰώνα ἀκόμα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ στὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευσης τὰ παιδιὰ καὶ οἱ νέοι μάθαιναν καλλιγραφία καὶ ἱχνογραφία. Τὰ μαθήματα αὐτὰ ἦταν βασισμένα σὲ μιὰ παράδοση ποὺ εἶχε νόημα καὶ χρησιμότητα, ἀφοῦ, ὅταν δὲν ὑπῆρχαν μηχανικοὶ τρόποι γραφῆς, ἡ γραφὴ ἔπρεπε νὰ εἶναι εὐκρινὴς καὶ ὠραία. Ἡ ἱχνογραφία, ὅταν δὲν ὑπῆρχε φωτογραφία ἢ ἄλλα μέσα ἀποτύπωσης μιᾶς εἰκόνας, ἦταν ἓνα ἐπιπλέον μέσο ἐπικοινωνίας καὶ ἔκφρασης.

Αὐτὸ ἐξηγεῖ, ἐν μέρει, ὅτι ὅλοι αὐτοί, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα προηγουμένως, εἶχαν τὴν ἱκανότητα νὰ σχεδιάζουν καὶ νὰ καταγράφουν τὶς ἐντυπώσεις τους, εἶχαν διδαχθεῖ τὸ σχέδιο. Κάτι παρόμοιο ἔγινε καὶ μὲ τὴν περίπτωση τοῦ Pasteur. Στὸ σχολεῖο ἀπὸ 10 ἐτῶν καὶ ἴσως πρὶν, ἔμαθε καὶ ἀσκήθηκε. Ζωγράφησε ὡς τὸ 1842, ὡς εἴκοσι ἐτῶν. Στὸ διάστημα τῆς ἐφηβείας καὶ τῆς πρώτης νεότητος ἔκανε ἔργο ἀξιόλογο, ποὺ ὅπως ἦταν φυσικὸ, παραμερίστηκε ἀπὸ τὴν ἔκταση καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἐπιστημονικοῦ του ἔργου, ποὺ εὐεργέτησε τὴν ἀνθρωπότητα.

Ὁ Pasteur γεννήθηκε στὴν πόλη Dole τῆς κεντρικῆς ἀνατολικῆς Γαλλίας τὸ 1822. Ὁ πατέρας του ἦταν παλαιὸς στρατιώτης τῶν Ναπολεοντίων πολέμων. Μετὰ τὴν παλινρῶση τῶν Βουρβόνων ἐγκαταστάθηκε στὴν μικρὴ πόλη Arbois, κοντὰ στὴ Dole καὶ τὸ Besançon, καὶ ἄσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ βυρσοδέψη. Ἡ οἰκογένειά του ἀνήκει στὴ μέση ἀστικὴ τάξη, στοὺς μικρομεσαίους τῆς ἐπαρχίας μὲ αὐστηρὲς ἀρχές, μὲ βαθειὰ ριζωμένη τὴν πίστη στὴ θρησκεία. Τὰ οἰκονομικὰ τῆς οἰκογένειας εἶναι πενιχρά. Ἡ κοινωνία τῆς μικρῆς ἐπαρχιακῆς πόλης ζεῖ ἀκολουθώντας κανόνες αὐστηροῦς.

Ὁ νέος πρέπει νὰ εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα ἐργατικὸς, ἄψογος στὴ συμπεριφορὰ του, μὲ σεβασμὸ στοὺς δασκάλους, στοὺς ἀνωτέρους καὶ ὅπωςδήποτε νὰ ἀκολουθεῖ τὶς ἐντολὲς τῆς ἐκκλησίας: κοινωνικὸ περιβάλλον μὲ στέρα θεμέλια, συντηρητικὸ.

Ἄρχισε λοιπὸν ὁ νεαρὸς Louis νὰ σπουδάζει στὸ σχολεῖο τοῦ Arbois. Εἶχε τὴν τύχη νὰ βρεθεῖ ἓνας καλὸς δάσκαλος τῆς ἰχνογραφίας καὶ τῆς ζωγραφικῆς ὀνόματι Pointurier. Τὰ πρῶτα σχέδια εἶναι ἀντίγραφα τῶν γνωστῶν ζωγράφων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Συγχρόνως μαθαίνει καὶ τὸ παστέλ, τὸ χρῶμα. Πρέπει ἐδῶ νὰ τὸ τονίσω ἰδιαίτερα ὅτι ἡ διδασκαλία δὲν γινόταν μὲ τρόπο αὐθαίρετο ἢ σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις ἢ προτιμήσεις τοῦ δασκάλου. Ὑπῆρχαν κανόνες τοὺς ὁποίους δὲν μποροῦσες νὰ διανοηθεῖς νὰ μὴν ἀκολουθήσεις. Ὑπῆρχε ἀκόμη μιὰ παράδοση καὶ ἓνα κοινό, ὑπῆρχε μιὰ ἔκφραση ποὺ ἀνταποκρινόταν γενικὰ στὴν εὐαισθησία καὶ τὸ γούστο τοῦ κοινοῦ. Πολὺ γρήγορα μὲ τὸ μεθοδικὸ σύστημα διδασκαλίας, τὸ αὐστηρό, ἢ πρόοδος ἦταν φανερὴ. Τὸ πρῶτο πορτρέτο ποὺ ἐπιχείρησε νὰ κάνει ἦταν τῆς μητέρας του (1835). Ὁ ζωγράφος εἶναι τότε δεκατριῶν ἐτῶν. Συνέχισε ἀδιάκοπα νὰ ζωγραφίζει προσωπογραφίες κατὰ προτίμηση. Τὰ μοντέλα του εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποὺ βλέπει γύρω του, συμμαθηταί, φίλες, ἀστοί, ἔμποροι, προεστοί. Ἀποικτᾶ φήμη ζωγράφου στὴ κοινωνία τῆς μικρῆς ἐπαρχιακῆς πόλης καὶ ἀρχίζει νὰ ἔχει παραγγελίες.

Εἶναι ἡ περίοδος τῆς μεγάλης παραγωγῆς, 1836-1841. Ἄν λάβει κανεὶς ὑπόψη μὲ πόση ἐπιμέλεια εἶναι δουλεμένα τὰ ἔργα του, ἀσφαλῶς θὰ περνοῦσε πολλὰς ὥρες ζωγραφίζοντας. Ὅμως αὐτὸ δὲν τὸν ἐμπόδιζε νὰ εἶναι μεταξὺ τῶν πρῶτων στὰ μαθήματα, νὰ παίρνει μέρος σὲ θεατρικὲς παραστάσεις καὶ λογοτεχνικὲς συναθροίσεις.

Εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ ρομαντισμοῦ. Οἱ νέοι ζοῦν μέσα στὸ κλίμα αὐτὸ ποὺ τοὺς ἐπηρεάζει. Ὁ νέος μας ζωγράφος διαβάσει μὲ θαυμασμὸ τὸν Λαμαρτῖνο, τὸν Βύρωνα ποὺ τὸν ἐμπνέει τόσο ὥστε ζωγραφίζει στὸν τοῖχο τοῦ δωματίου του μιὰ σκηνὴ ἀπὸ τὸ ποίημα Childe Harold.

Διαβάζει τοῦ Silvio Pelicco τὸ «Miei Carceri» καὶ προτρέπει τὶς ἀδελφές του νὰ κάνουν τὸ ἴδιο: «σὲ κάθε σελίδα, γράφει, ἀναπνέω ἓνα ἄρωμα θρησκευτικότητας ποὺ ἐξυψώνει καὶ ἐξευγενίζει τὴν ψυχὴ».

Ὁ στίχος τοῦ ἄγγλου Keats στὸ ποίημα Ἐνδυμίων: A thing of beauty is a joy forever! ἐκφράζει γιὰ τὸν νεαρὸ Pasteur τὴν χαρὰ ποὺ τοῦ προξενεῖ ἡ ὀμορφιά, κάτι ποὺ συναισθάνθηκε σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του. Χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες σκέψεις ἀπλὰ διατυπωμένες στὸ προοίμιον τοῦ λόγου του στὴν ὑπόδοχὴ του στὴ Γαλλικὴ Ἀκαδημία (Νοέμβριος 1882) λέγει: «Εὐτυχὴς ὅποιος φέρει μέσα του ἓνα ἰδανικὸ τοῦ ὠραίου καὶ εἰς τὸ ὅποιο ὑπακούει ἰδανικὸ τῆς τέχνης, ἰδανικὸ τῆς ἐπιστήμης, ἰδανικὸ τῆς πατρίδος, ἰδανικὸ τῶν ἀρετῶν τοῦ Εὐαγγελίου». Ὁ Pasteur στηρίχτηκε σὲ τέτοια ἰδανικά, σὲ τέτοιες σκέψεις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀπλὰ

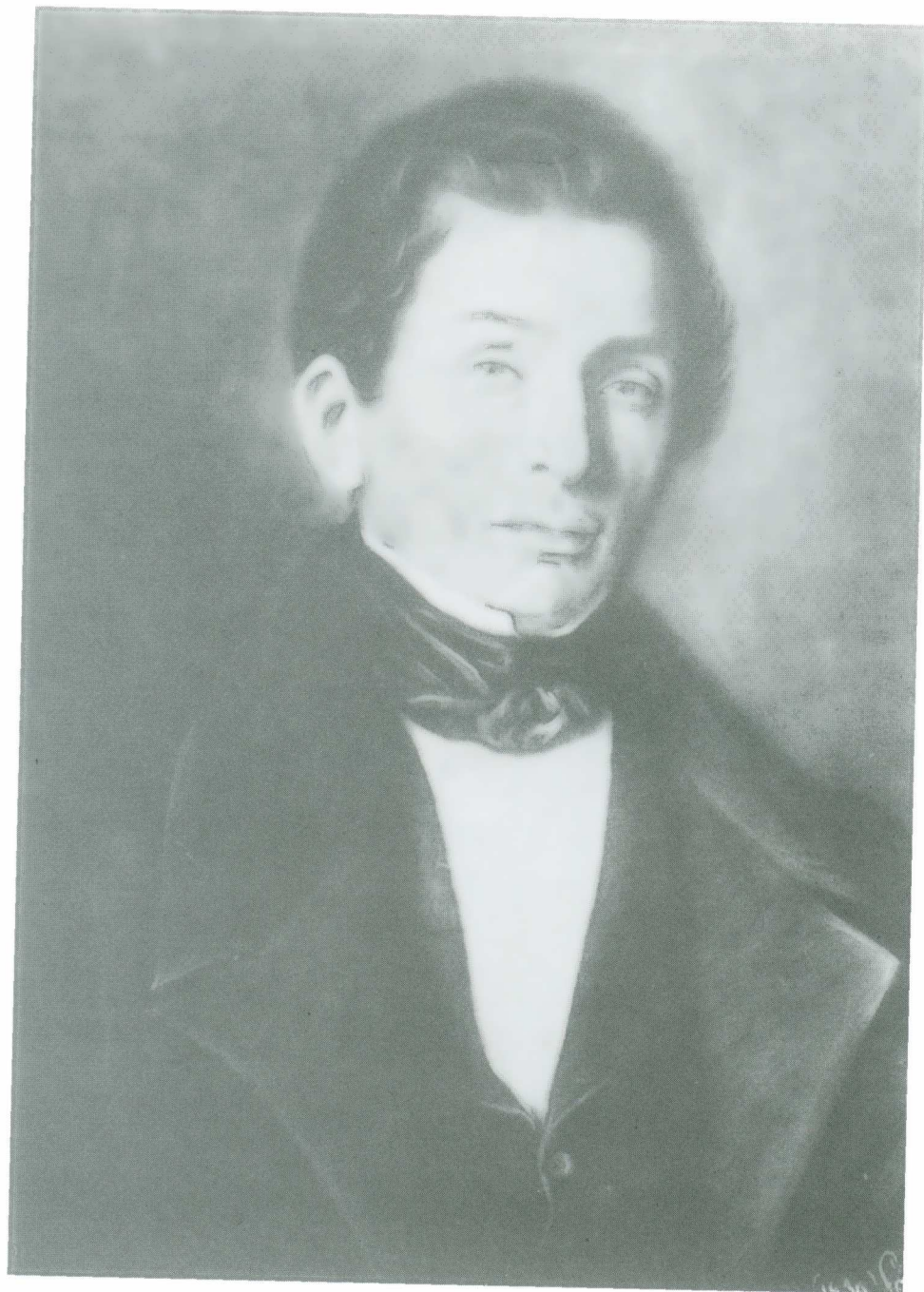

2: 'Ο Ναπολέων, σχέδιο. Μελέτη από τὸ ἔργο τοῦ Gros.

Portrait de mon camarade de philosophie Ch. Chappuis fait
à Paris en 1841 E. Isidore

3. Ο συμμαθητής του Chappuis, λιθογραφία, 1841.

4. Ferdinand Maizier, λιθογραφία από παστέλ, 1839.

5. Ὁ Δήμαρχος τοῦ Arbois, λιθογραφία ἀπὸ παστέλ, 1839.

6: 'Ο λοχαγός Barbier, λιθογραφία από παστέλ, 1838.

7. Πορτρέτο, άγνώστου (λιθογραφία από pastel), 1839.

8. Πορτρέτο, άγνώστου (λιθογραφία από pastel), 1839.

9. Πορτρέτο άγνωστης (λιθογραφία από pastel).

10. Πορτρέτο άγνωστης (λιθογραφία από pastel).

11. 'Ο ένταφιασμός τῆς Atala. Μελέτη ἀπὸ τὸν πίνακα τοῦ Girodet.

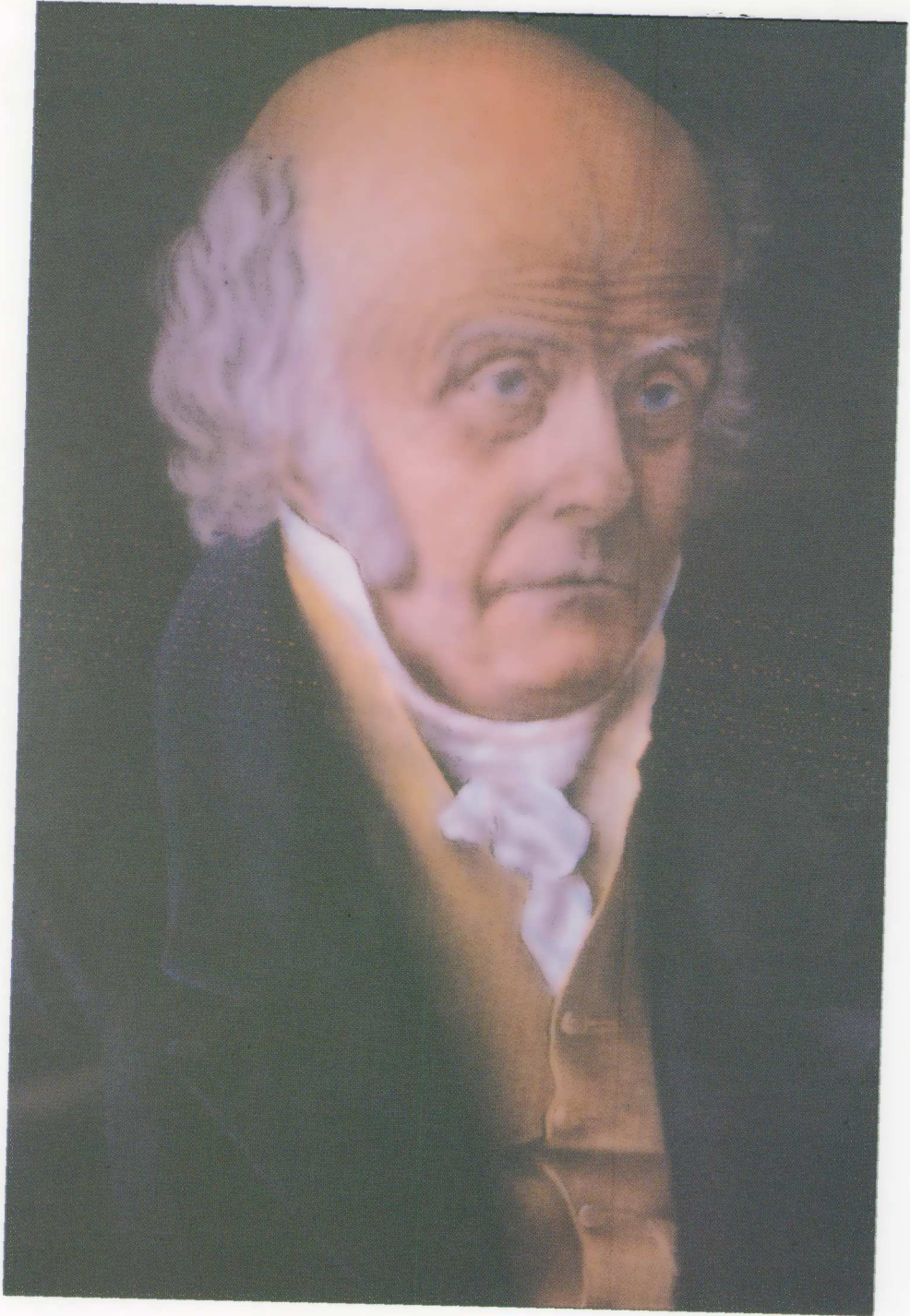
12. Σχέδιο από γλυπτό.

13. Η μητέρα του Pasteur, παστέλ, 1836.

14. Ἡ ὑπηρέτρια τῆς οἰκογένειας Pasteur, παστέλ.

15. Ο Μπάριπα Gaidot, παστέλ, 1838.

16: Άγοράκι. Καρναβάλι στο Arbois, 1839, παστέλ.

17: Ἡ μοναχὴ Constance, παστέλ, 1839.

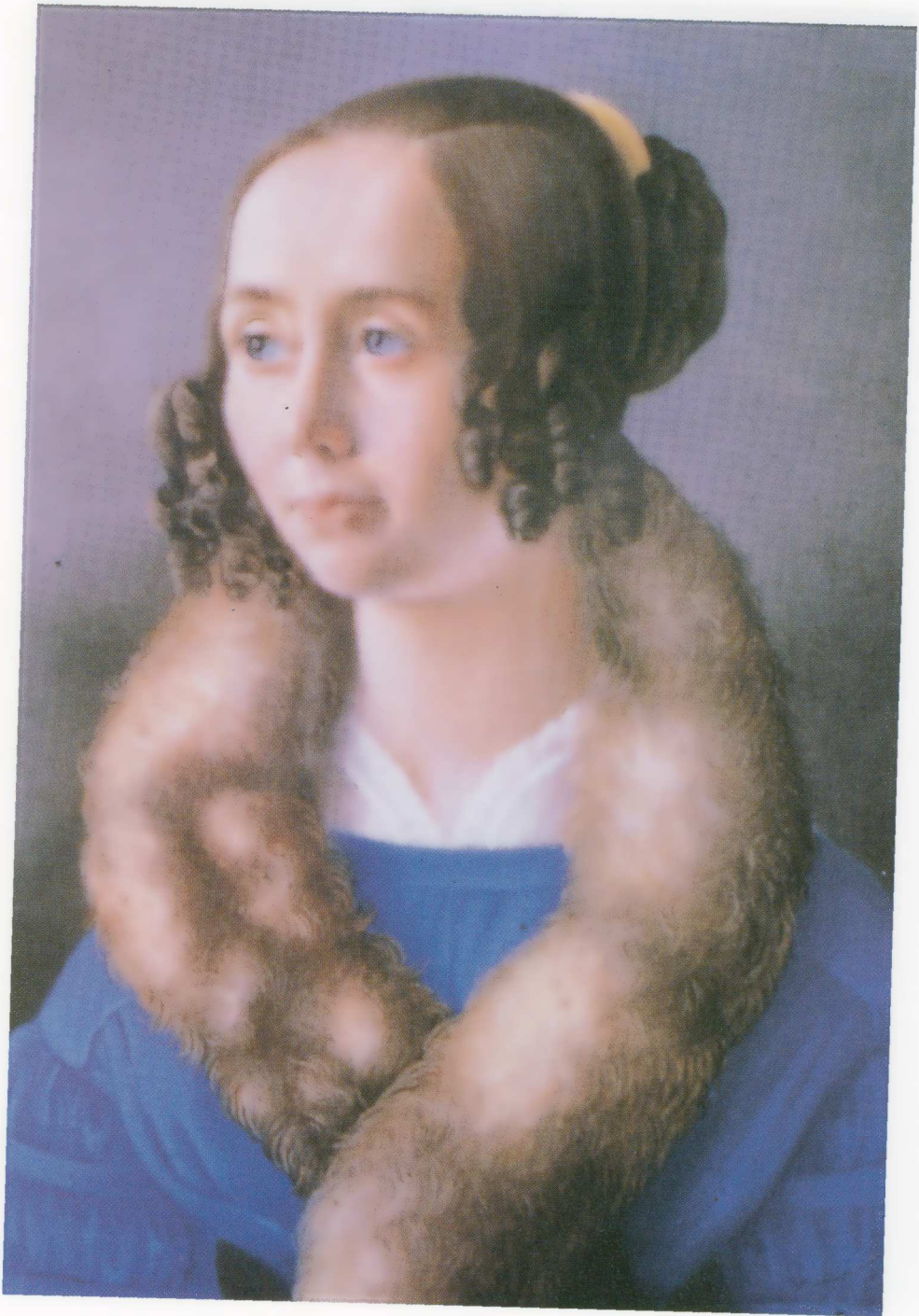
18: 'Ο ύποθηκοφύλαξ Blondeau, παστέλ, 1839.

19. Η κυρία Blondeau, παστέλ, 1839.

20. 'Ο συμμαθητής του Vercei, παστέλ, 1839.

21. Lydie Roch, παστέλ, 1839.

22. 'Ο δικηγόρος Benoist, συμβολαιογράφος στο Arbois, παστέλ, 1839.

23. 'Ο συμμαθητής του Netger, παστέλ, 1840.

24. Ὁ γιατρός Foncin, παστέλ, 1841.

25. Η κυρία Foncin, παστέλ, 1841.

26. Ο πατέρας του Pasteur.

και ξεκάθαρα. 'Αφ' ενός λοιπόν, ή τέχνη, ή ποίηση, τὰ γράμματα, ἀφ' ἑτέρου ή σπουδή στοὺς Λύκειο. Στὴν πρώτη δοκιμασία τοῦ baccalauréat ή βαθμολογία του εἶναι: καλὸς στὰ 'Αρχαῖα, Λατινικά, Ρητορική, Φιλοσοφία, ἄριστος στις θετικὲς ἐπιστῆμες και μαθηματικά.

Ὁ χρόνος εἶναι πολύτιμος, στοὺς οἰκοτροφεῖο ὅπου διαμένει ἀρχίζει τὴν ἡμέρα του στις 5.30 π.μ. Ἔχει δώσει ἐντολή στοὺς νυκτοφύλακα νὰ τὸν ξυπνᾷ μὲ τὰ ἐξῆς λόγια: «'Εμπρός! Ἄς διώξουμε τὸν δαίμονα τῆς τεμπελιάς, κύριε Pasteur». Κάτι ποὺ ἐπανελάμβανε ἕκτοτε στὸν ἑαυτό του διασκεδάζοντας ὡς τὰ γεράματα. Και πρέπει νὰ σκεφθοῦμε ὅτι τὸ δωμάτιο τοῦ οἰκοτροφείου τοῦ ἐπαρχιακοῦ Λυκείου ἐμοιαζε μᾶλλον μὲ κελλὶ ἀσκητοῦ. Ὁ φωτισμός: κεριά, καντήλια, λάμπες λαδιοῦ, ή θέρμανση σχεδὸν ἀνύπαρκτη. Τὶς ἡμέρες τῆς σχολῆς ή τῆς ἐξόδου ὁ νεαρός, ἀντὶ νὰ βγαίνει, ζωγραφίζει και προετοιμάζει τὸ διαγωνισμὸ εἰσόδου στὴν Ecole Normale Supérieure και στὴ Πολυτεχνικὴ Σχολὴ συγχρόνως.

1835-1841: ἕξη χρόνια ἀποφασιστικὰ στὴ ζωὴ τοῦ Louis: ἀκατάπαυστη δραστηριότητα, πειθαρχία στὴν ἐργασία, σαφεῖς οἱ στόχοι ποὺ ἐπιδιώκει, πίστη και ἐνθουσιασμός.

Ὅταν μελετοῦσα αὐτὴ τὴν περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ Pasteur, τὸν φαντάστηκα, μᾶλλον σὰν νὰ εἶδα τὸ παληκαράκι αὐτὸ στὴ σιωπηλὴ μελαγχολικὴ, ὑγρὴ, γκριζὰ πολίχνη τοῦ Arbois, ἀργότερα στὴν πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας στοὺς Besançon σοβαρό, ἄψογο στὴν ἐμφάνιση, στοὺς Λύκειο, στὴν βιβλιοθήκη κατόπιν τὸ βράδυ ὡς ἀργὰ νὰ μελετᾷ μὲ τὸ λίγο φῶς τοῦ κεριοῦ. Δὲν νομίζω νὰ γλέντησε τὰ νειάτα, ὅπως λένε. Κάτι πρέπει νὰ θυσιάσεις ἂν ζητᾷς κάτι δύσκολο.

Ὅταν τὸ 1839 ἀπὸ τὸ Λύκειο τοῦ Arbois πηγαίνει στοὺς βασιλικὸ Κολλέγιο τοῦ Besançon, ή φήμη του ὡς καλοῦ ζωγράφου εἶναι γνωστὴ και ἐκεῖ. Ἄμέσως συμμαθηταί, φίλοι, καθηγηταί ζητοῦν τὸ πορτρέτο τους. Ἐνα ἀπὸ τὰ πορτρέτα του ἔχει ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία, τοῦ συμμαθητῆ του Netzer. Εἶναι ἕνας νέος μὲ στοχαστικὴ μελαγχολικὴ ἔκφραση, ρεμβάζει, ἕνας ρομαντικὸς νέος, τυπικὸς τῆς ἐποχῆς. Ὁ διευθυντὴς τοῦ κολλεγίου ἐνθουσιάζεται και ἐκθέτει τὸ ἔργο στὴν αἴθουσα ὑποδοχῆς τοῦ κολλεγίου ἀπ' ὅπου περνᾷ πολὺς κόσμος. Παίρνει διαστάσεις ή ἐπιτυχία, τοῦ ζητᾷ ὁ Διευθυντὴς νὰ κάνει τὸ πορτρέτο τοῦ γιοῦ του και τὸ δικό του.

Μποροῦσε ὅλα αὐτὰ νὰ παραζαλίσουν ἕνα νέο, κι ὅχι μόνο, ἀλλὰ νὰ τί γράφει στοὺς γονεῖς του σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτό: «Ὅπως σᾶς εἶπα, ἦδη τὸ πρῶτο πορτρέτο ποὺ ἔκανα ἐδῶ ἔχει ἐκτεθεῖ στὴν αἴθουσα ὑποδοχῆς τοῦ κολλεγίου, ὅπου ὑπάρχει πλῆθος ἀνθρώπων, ὅσοι ἔρχονται νὰ ἐπισκεφθοῦν τοὺς μαθητάς. Ἄλλὰ ὅλα αὐτὰ δὲν ὀδηγοῦν στὴν Ecole Normale. Προτιμῶ τὴν πρώτη θέση στοὺς κολλέγιο

ἀπὸ χίλιους ἐπαίνους πὺν ἐκστομίζονται ἐπιτόλαια σὲ συνομιλίες κάθε ἡμέρα». Δίχως νὰ φεύγει ἀπὸ τὴ σκέψη του ὁ κύριος στόχος του («Mon examen avant tout»), ὁ διαγωνισμὸς πρὶν ἀπ' ὅλα, ὁ ζωγράφος Pasteur δὲν ἀρκεῖται στὸ σχέδιο καὶ τὰ πορτρέτα μὲ παστέλ, θέλει νὰ δοκιμάσει καὶ νέες τεχνοτροπίες.

Εἶναι τότε πολὺ τῆς μόδας ἡ λιθογραφία. Τὴν τεχνοτροπία αὐτὴ ἐπινόησε τὸ 1796 ὁ Senefelder. Ἀμέσως γίνεται εὐκόλο καὶ γρήγορο μέσα ἀναπαραγωγῆς σχεδίων. Ὁ ἡμερήσιος καὶ περιοδικὸς τύπος, οἱ ἐκδότες ἔχουν προσιτὸ μέσο εἰκονογράφησης. Στὴ Γαλλία καλλιτέχνες διάσημοι, ὁ Gericault, ὁ Delacroix, ὁ Gevarni, ὁ Dénériat καὶ προπάντων ὁ Daumier διαπρέπουν σ' αὐτὸ τὸ εἶδος.

Τολμᾷ λοιπὸν καὶ ὁ Pasteur καὶ τὸ πρῶτο του ἔργο εἶναι τὸ πορτρέτο τοῦ φίλου του Chappuis. Εἶναι πραγματικὰ σπουδαία ἐπιτυχία. Ὁ ἴδιος φειδωλὸς σὲ αὐτοεπαίνους γράφει στοὺς γονεῖς του τὴν 14ῃ Ἰουνίου 1841: «Τελείωσα χθὲς τὸ πορτρέτο πὺν εἶχα ἀρχίσει ἐπάνω σὲ πέτρα λιθογραφίας. Νομίζω ὅτι ποτὲ δὲν ἔκανα κάτι τόσο καλὰ σχεδιασμένο καὶ πὺν νὰ μοιάζει τόσο πολὺ. Ὅσοι τὸ εἶδαν τὸ βρίσκουν ἐντυπωσιακὸ... Γιὰ νὰ σᾶς πῶ ὅμως τὴν ἀλήθεια εἶναι πολὺ ἀχάριστο πράγμα νὰ σχεδιάζεις ἐπάνω σὲ πέτρα λιθογραφίας».

Τὸ ἔργο αὐτὸ ἔχει τόση ἐπιτυχία καὶ ἀπήχηση πὺν τὸν καλεῖ ὁ Νομάρχης καὶ τοῦ ζητᾷ νὰ κάνει τὴν προσωπογραφία τοῦ γιοῦ του καὶ τὴ δική του. Πλησιάζει ὅμως ἡ ὥρα πὺν θὰ ἐγκαταλειφθεῖ ἡ ζωγραφικὴ — πλησιάζουν οἱ διαγωνισμοὶ εἰσόδου στὴν Ecole Normale Supérieure. Ἄλλη περίοδος στὴ ζωὴ τοῦ Pasteur.

Θὰ σᾶς δεῖξω τώρα μερικὰ ἔργα του. (προβολὴ διαφανειῶν).

Τώρα πὺν εἶδατε τὰ ἔργα αὐτὰ ἄς ὑποθέσουμε ὅτι δὲν ξέρετε ποιὸς τὰ ἔκανε, πότε, δηλαδὴ σὲ ποιά περίοδο τῆς ζωῆς του, πῶς καὶ πὺν ἔγιναν.

Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι ἔχει ἀπαλλαγεῖ ὁ θεατῆς-κριτῆς ἀπὸ τὴν ἐνδημικὴ νόσου τῶν «-ισμῶν», τῶν κατατάξεων, τῶν συγκρίσεων, θεωριῶν, δογματισμῶν, ὅτι ἔχει ξαναβρεῖ κάποια ἀθωότητα, κάποια *sancta simplicita*.

Τί ἄραγε θὰ ἔλεγε; Ὡσπου νὰ βρεθεῖ τέτοιος κριτῆς, δίχως νὰ θέλω νὰ προκαταλάβω ἐντυπώσεις καὶ φρονήματα θὰ σᾶς πῶ τί βλέπω.

1. Ἐνα πολὺ προσεκτικὸ καὶ διορατικὸ παρατηρητῆ.

2. Βλέπω ἕνα νεότατο ἄνθρωπο μὲ γερὸ τάλαντο πὺν μονομιᾶς φθάνει σὲ ἀξιοσημείωτη ὠριμότητα. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἔχει κάτι τὸ μαγικὸ καὶ ἀνεξήγητο. Βέβαια ἔμαθε, ἀλλὰ ξέρει ὅσα δὲν μαθαίνονται, τὰ οὐσιώδη. Πῶς, πότε, ἀπὸ πὺν ἀντλησε τὴ γνώση τῆς ἔκφρασης; Στὴ μουσικὴ ἔχουμε πολλές τέτοιες μυστηριώδεις, μεγαλειώδεις θὰ ἔλεγα ἀπογειώσεις, Mozart, Schubert, Chopin, Mendelssohn-Bartholdi. Στὶς εἰκαστικὰς τέχνας τὰ παραδείγματα εἶναι σπανιότερα καὶ ὅχι τόσο

έντυπωσιακά, αλλά υπάρχουν. Άρκετοι έκαναν ό,τι καλλίτερο στην πρώτη νεότητά. Μαθητές μου, σήμερα γνωστοί καλλιτέχνες, δέν έχουν ξανακάνει αυτά που έφτιαξαν σαν σπουδαστές στο έργαστήριό μου τής Σχολής Καλών Τεχνών.

Γιά να γυρίσω στον Pasteur, διερωτώμαι με θαυμασμό πώς αυτή ή δυσπρόστατη ιδιοσυγκρασία, σ' αυτή την περίοδο, είχε συγχρόνως τό πάθος τής τέχνης και τής επιστήμης, πώς κατάφερε ν' αφήνει τά μολύβια και τά χρώματα για τούς αριθμούς και αντίστροφα μ' επιτυχία.

Και στην ποίηση, τρανό παράδειγμα ό 'Αρθούρος Rimbaud, στά μαθηματικά ό Pascal, ό Evariste Gallois!

3. Κάποιον που έχει μάτι και χέρι που συνεργάζονται πάρα πολύ αξιόλογα, ένα τεχνίτη διόλου επιπόλαιο, που κατέχει μιá δύσκολη τεχνική που την χειρίζεται με άνεση αποφασιστικά.

4. Έναν ευαίσθητο άνθρωπο που δέν έχει την πρόθεση να πρωτοτυπήσει, που άρκεύεται στην ειλικρίνεια και θα έλεγα στην προσωπικότητα τής ευαισθησίας του που τελικά εξασφαλίζει την πρωτοτυπία.

5. Κάποιον που αισθάνεται και πλησιάζει τον άνθρωπο με αγάπη.

Τώρα αν θελήσω να πω περισσότερα για την τεχνοτροπία, τό σχέδιο, τό χρώμα, τή σύνθεση, να πω για λεπτομέρειες, να αναλύσω, θα γίνω κουραστικός και πιθανόν αυθαίρετος. Άς εξακολουθήσω λοιπόν να υποθέτω. 'Ο νεαρός Pasteur αποφασίζει να γίνει ζωγράφος. 'Οπωσδήποτε μπορούσε να επιθυμήσει και να φιλοδοξήσει να γίνει. Παρένθεσις: Και θυμούμαι όταν ήμουν στη Σχολή Καλών Τεχνών, τά σχέδια που μου έφερναν νέοι και νέες συνομήλικοι του Pasteur για να ζητήσουν τή γνώμη μου αν έκαναν γι' αυτή τή δουλειά.

Φεύγει λοιπόν ό κατά φαντασίαν ζωγράφος μας, βλέπει τά έργα τών μεγάλων δασκάλων: τών κλασικών David και Ingres, τών ρομαντικών Gericault, Delacroix, Proudhon, άργότερα τόν Courbet, τόν Manet, βλέπει τούς ιμπρεσιονιστές. Ποιά θα ήταν ή εξέλιξή του; 'Ο Pasteur υπήρξε συντηρητικός στά πολιτικά φρονήματα, στίς θρησκευτικές του πεποιθήσεις, σήμερα θα τόν έλεγαν οί προοδευτικοί, δεξιό, αντιδραστικό. "Όμως υπήρξε ό μεγαλύτερος επαναστάτης στην επιστήμη, που τά έφερε όλα άνω κάτω. Έχω την πεποίθηση ότι και στην τέχνη ή ιδιοσυγκρασία του θα τόν είχε οδηγήσει στον πειραματισμό, στην έρευνα και έπομένως, με μιá άλληλουχία συλλογισμών στην αλλαγή. "Ίσως να γινόταν ένας σύγχρονος σπουδαίος ζωγράφος. 'Ωστόσο εύτυχώς που δέν έγινε ζωγράφος.

Και κάτι άλλο καταγράφει ή ζωγραφική του Louis Pasteur. 'Η ευσυνείδητη άκριβής άπεικόνιση τών ανθρώπων που ζούν γύρω του είναι άψευδες χαρακτηρι-

στικό τεκμήριο τῆς κοινωνίας μιᾶς μικρῆς ἐπαρχιακῆς πόλης τῆς Γαλλίας στὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ 19ου αἰώνα (ἀθανασία).

Ὅποιος διάβασε τοῦ Honoré de Balzac τὶς *Scènes de la vie de province*, σκηνές τῆς ζωῆς τῆς ἐπαρχίας ἢ τοῦ Φλωμπέρ τὸ διήγημα «Μιὰ ἀπλοϊκὴ καρδιά», θὰ βρεῖ στὸ ζωγραφικὸ ἔργο τοῦ Pasteur τὴν εἰκόνα ἀνθρώπων ποὺ συνάντησε ἤδη στὰ μυθιστορήματα ἢ διηγήματα. Ἡ περιγραφή μὲ λέξεις καὶ ἡ ἀπεικόνιση συναντῶνται.

Εἶναι ἐπειδὴ, ὅπως νομίζω, συγγραφεὺς καὶ ζωγράφος βασιζοῦν τὸ ἔργο τους στὴν προσεκτικὴ μελέτῃ τῆς ζωῆς, ποὺ πιστεύουν ὡς τὴ μόνῃ πηγῇ ἀλήθειας, ἐνστερνίζονται τὴν πνοή τῆς καὶ ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεών τους, ὕστερα ἀπὸ παρατεταμένη ἄσκηση, γνώση τῆς δουλειᾶς, τὴν ἐκφράζουν.

Δίχως ἄλλο ἢ καλλιτεχνικὴ ιδιοσυγκρασία τοῦ Pasteur, ἡ ὀξύτητα, ἡ ποιότητα τῆς παρατήρησης, ἡ ἐπιλογὴ μεταξὺ ὅλων ὅσων ἀπεκόμιζε ἀπὸ αὐτὴν, ἦταν ἀργότερα καὶ γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα στοιχεῖο πρωτεύουσας σημασίας.

Ἔχω τὴ γνώμη ὅτι ἐξαιρετικὰ ἄτομα ποὺ διακρίθηκαν, ἐπηρέασαν, πρωτοστάτησαν σὲ μεγάλες ἀλλαγές, πολιτικοί, ἐπιστήμονες, στρατιωτικοί ἡγέτες, ἄνθρωποι τῆς δράσης, εἶχαν μέσα τους κάποιον δαιμόνιο συγγενικὸ μὲ τὸ δαιμόνιο τοῦ καλλιτέχνη. Διακρίνουν ἐκεῖ ποὺ οἱ ἄλλοι μόνο βλέπουν. Ἐπιλέγουν τὸ πιὸ σημαντικὸ, πολλὰς φορὲς τὸ λιγότερο φανερό, ἀποφασίζουν ὅταν οἱ ἄλλοι διστάζουν, αὐθαίρετοῦν κατὰ τὸ φαινόμενο διότι τολμοῦν νὰ ἐρευνήσουν τὸ μὴ γνωστὸ. Φαντάζονται καὶ ὀραματίζονται ὅταν ἄλλοι ἀδρανοῦν.

Τὸ ἔτος 1842 εἶναι σημαδιακὸ, ὁ Pasteur ἀρχίζει τὶς σπουδές του στὴν Ecole Normale Supérieure, ἡ ἐπιλογὴ εἶναι ἀμετάκλητη, ζωγραφικὴ, λιθογραφία, σχέδιο ἐγκαταλείπονται ὀριστικά. Δὲν ὑπάρχει μετὰ τὸ ἔτος αὐτὸ οὔτε μιὰ προσωπογραφία οὔτε μιὰ λιθογραφία οὔτε σχέδια. Τὴν πρώτη φορὰ ποὺ διαγωνίζεται γίνεται δεκτὸς 22ος ἐπὶ 40 ὑποψηφίων, παραιτεῖται διότι δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ ἡ ἐπίδοσή του. Στὴ νέα ἐξεταστικὴ περίοδο ἐπιτυγχάνει 4ος μεταξὺ τῶν διαγωνιζομένων.

Χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀνδρός! Ἡ τέχνη ἐγκαταλείπεται τελειωτικά. Ὅμως, κατὰ τρόπο μᾶλλον ἀπροσδόκητο, μετὰ 21 χρόνια ὁ Pasteur συναντᾶται πάλι μὲ τὶς καλὰς τέχνες.

Εἶναι πλέον διάσημος σὲ ὅλο τον κόσμον, μὲ τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο του, οἱ ἔρευνες καὶ οἱ ἀνακαλύψεις του διαδέχονται ἢ μία τὴν ἄλλη καὶ οἱ τιμητικὲς διακρίσεις ἀκολουθοῦν.

Τὸ 1863 ἰδρύεται στὴν Σχολὴ τῶν Καλῶν Τεχνῶν στὸ Παρίσι, ἔδρα Γεωλογίας, Φυσικῆς καὶ Χημείας ἐν σχέσει μὲ τὶς ἐφαρμογὰς ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχουν στίς

Καλές Τέχνες. Διορίζεται καθηγητής ο Pasteur. Με τὸ πρακτικὸ πνεῦμα ποὺ τὸν διακρίνει καθορίζει τὴν διδασκαλία του σὲ συγκεκριμένα χρήσιμα θέματα.

Στοὺς ἀρχιτέκτονες μαθαίνει γιατί και πῶς ὅταν χτίζουσαν πρέπει νὰ λάβουσαν ὑπόψη τους τὴν ὑγιεινή, τὸν ἀερισμό, τὴ θέρμανση καθὼς και θέματα ἀντοχῆς ὑλικῶν, μορφολογίας τοῦ ἐδάφους, στοὺς ζωγράφους τὶς αἰτίες τῆς ἀλλοίωσης, τῆς φθορᾶς και τῆς καταστροφῆς τῶν χρωμάτων και τὰ μέσα συντήρησης, ἀποκατάστασης και διαφύλαξης τῆς ζωγραφικῆς.

Στοὺς νεαροὺς καλλιτέχνες σπουδαστῆς ποὺ ἀντιδρῶν στὴ διδασκαλία του ἀμφισβητώντας τὴ χρησιμότητά της λέγει: «Υπάρχουσαν περιστάσεις ὅπου βλέπω καθαρὰ τὴ δυνατότητα ποὺ εἶναι εὐκταία σύζευξη τῆς ἐπιστήμης με τὴ τέχνη, ὅπου ὁ φυσικὸς και ὁ χημικὸς μπορούσαν νὰ καθίσουσαν δίπλα σας και νὰ σᾶς διαφωτίσουσαν».

Μὲ ἐπιμέλεια ποὺ ἐκπλήσσει γιὰ ἓνα ἐπιστήμονα ποὺ εἶναι παγκόσμια γνωστὸς ἀσχολεῖται με τὴ χημικὴ σύσταση τῶν χρωμάτων, τῶν βερνικιῶν, τῶν στεγνωτικῶν, τῆς σχέσης τῶν χρωμάτων μεταξύ τους, τοῦ χρόνου ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ στεγνώσουσαν.

Πιστὸς στὴν ἱστορικὴ μέθοδο μελετᾶ συγγραφεῖς, διαβάζει τὸν Πλίνιο και τὰ κείμενα τοῦ μοναχοῦ Θεόφιλου, ἀξιολογεῖ τὴν ζωγραφικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων και τῶν Ρωμαίων, τὴν ὕδατογραφία, νωπογραφία και ἐγκαυστική.

Ἐξακριβώνει ὅτι ἡ ἐλαιογραφία δὲν εἶναι ἐπινοήση Φλαμανδῶν ζωγράφων τοῦ XIV αἰῶνος, συγκεκριμένα τοῦ Van Euck, ἀλλὰ ὅτι ἦταν γνωστὴ ἀπὸ τὸν 12ο αἰῶνα. Ἐξηγεῖ τὶς αἰτίες ἀμαυρώσεως και ξεθωριάσματος τῆς ζωγραφικῆς, με λάδι, ὅπως και τὶς ἀλλοιώσεις τῆς νωπογραφίας.

Μὲ πόση σοβαρότητα ἀσχολήθηκε με θέματα ποὺ δὲν εἶχαν και τόση σπουδαία σημασία! Ἀρκεῖ κανεῖς νὰ δεῖ τὶς σημειώσεις του προετοιμασίας τῶν μαθητῶν του. Ἄν και εἶχε ἀνεβεῖ τόσο ψηλὰ δὲν εἶχαν πάρει ἀέρα τὰ μυαλά του.

Τὸ 1867 ἄλλα ἐπείγοντα και μεγάλα θέματα τὸν καλοῦσαν ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν ὑγεία ὄλων τῶν ἀνθρώπων. Ἔτσι ἀφήνει τὴν Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν.

Τὴν τέχνη ὅμως ὁ Pasteur δὲν τὴν ξεχνᾶ. Ὡς τὸ τέλος ὁ νεανικὸς ἔρωτας παραμένει πολὺτιμη παρακαταθήκη.

Τακτικὰ ἐπισκέπτεται τὸ Λουῆβρο, τὶς ἐκθέσεις. Στὰ ταξίδια του σὲ συνέδρια πάντα βρίσκει χρόνο γιὰ τὰ μουσεῖα, στὴ Βιέννη, στὸ Ἐδιμβούργο, στὸ Μιλάνο, στὸ Μόναχο. Στὴ Δρέσδη στὸ μουσεῖο γράφει στὸ σημειωματάριο: «Πέρασα 4 ὀλόκληρες μεγάλες ὥρες στὶς αἴθουσες νὰ σημειῶνω μ' εὐχαρίστηση τὰ ἔργα ποὺ μοῦ ἄρεζαν περισσότερο. Σ' αὐτὰ ποὺ προκαλοῦσαν τὴν προσοχή μου ἔβαζα ἓναν σταυρό, ὕστερα ἔβαζα 2, 3 σταυροὺς ἀκολουθώντας τὴν ἔνταση τοῦ ἐνθουσιασμοῦ μου, ἔφθασα μάλιστα ὡς τοὺς 4 σταυροὺς».

Ultima Opera

“Όπως είπα, τὸ πρῶτο ζωγραφικὸ ἔργο τοῦ Pasteur ἦταν ἡ προσωπογραφία τῆς μητέρας του, τὸ τελευταῖο ἡ προσωπογραφία τοῦ πατέρα του. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἔργο ἔχει μοναδικὴ δύναμη καὶ ἀλήθεια ἐξαιρετικὴ. Δείχνει τὸ χαρακτῆρα τοῦ εἰκονιζομένου.

Φανατικὸς θαυμαστῆς τοῦ Ναπολέοντος, λιγὸλόγος καὶ στοχαστικὸς ὁ πατέρας τοῦ Pasteur τὸν ἐπηρέασε σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι διαμόρφωσε τὸ ἦθος τοῦ νέου. Τοῦ δίδαξε τὶς βασικὲς συμπεριφορὲς μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀέριου χαρακτῆρα του. Ὁ Pasteur τριάντα χρόνια ἀργότερα, ἀναγγέλλοντας τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του σὲ συγγενεῖς, γράφει: «σήμερα ὅλη τὴν ἡμέρα θυμήθηκα ὅλα τὰ δείγματα στοργῆς τοῦ καυμένου πατέρα μου. Τώρα καὶ τριάντα χρόνια ὑπῆρξα ἡ ἀδιάκοπη καὶ ἴσως ἡ μοναδικὴ του ἔννοια. Τοῦ χρεωστῶ τὰ πάντα. Ὅταν ἤμουν νέος, μὲ ἀπεμάκρυνε ἀπὸ τὶς κακὲς συναναστροφὲς καὶ μοῦ ἔδωσε τὴ συνήθεια τῆς ἐργασίας. Μὲ τὸ παράδειγμα μιᾶς ζωῆς ὀλόκληρωμένης καὶ ἀξίας ἐντιμότητος.

Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος μὲ διακεκριμένο πνεῦμα καὶ χαρακτῆρα ἦταν πολὺ ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ του θέση, ἀν κρίνουμε τὰ πράγματα ὅπως τὰ κρίνει ὁ κόσμος. Ἐκεῖνος δὲ γελάστηκε: ἤξερε καλὰ ὅτι εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ τιμᾷ τὴν θέση ποὺ κατεῖχε καὶ ὄχι ἡ θέση ποὺ κατέχει, ποὺ τιμᾷ τὸν ἄνθρωπο.

Εἶχε τὸ πάθος τῆς μαθήσεως καὶ τῆς μελέτης. Τὸν εἶδα νὰ μελετᾷ μὲ τὴν πένα στὸ χέρι τὶς γραμματικὲς, νὰ τὶς συγκρίνει καὶ νὰ τὶς κρίνει, ὥστε νὰ μάθει στὰ σαράντα καὶ στὰ πενήντα του χρόνια αὐτὰ ποὺ δὲν τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ μάθει στὰ δύσκολα πρῶτα χρόνια.

Καὶ αὐτὸ ποὺ εἶναι συγκινητικὸ γιὰ τὴ στοργὴ του γιὰ μένα εἶναι ὅτι ποτὲ δὲν τὴν συνδύασε μὲ τὴν φιλοδοξία...

Καὶ ἐντούτοις ἔτσι ὅπως ἦτανε, ἔτσι ὅπως τὸν βλέπω καλύτερα σήμερα, μερικὲς ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίες τῆς ἐπιστημονικῆς μου σταδιοδρομίας θὰ τὸν εἶχαν γεμίσει μὲ χαρά. Ἦταν ὁ γιὸς του, ἦταν τὸ ὄνομά του. Ἦταν τὸ παιδί τὸ ὁποῖο εἶχε ὀδηγήσει καὶ συμβουλεύσει. “Α! καυμένε μου πατέρα! Εἶμαι πολὺ εὐτυχὴς ὅταν σκέπτομαι ὅτι μπόρεσα νὰ σοῦ δώσω μερικὲς ἱκανοποιήσεις...».

Σὲ ἄλλη εὐκαιρία, στὴ τελετὴ ἐντοιχιζομένου ἀναμνηστικῆς ἐπιγραφῆς στὸ σπίτι ὅπου ὁ ἴδιος γεννήθηκε προσφωνεῖ τὸν πατέρα του: «Καὶ ἐσύ, ἀγαπητὲ πατέρα τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ ἦταν τόσο σκληρὴ ὅσο τὸ ἐπάγγελμά σου, μοῦ ἔδειξες τί μπορεῖ νὰ κατορθώσει ἡ ἐπιμονὴ στὶς μακροχρόνιες προσπάθειες. Σὲ σένα ὀφείλω τὴν ἐμμονὴ στὴν καθημερινὴ ἐργασία. Θαύμαζες τοὺς μεγάλους ἄνδρες καὶ τὰ μεγάλα ἔργα. Νὰ ἀτενίζεις ψηλότερα, νὰ μάθεις ἐπέκεινα, νὰ προσπαθεῖς νὰ ἐξυψώσεις τὸν ἑαυτὸ σου συνεχῶς, νὰ τί μοῦ δίδαξες».

Καὶ τώρα κάτι δικό μου. Ἴσως ἔχετε παρατηρήσει ὅτι ἐμεῖς οἱ ὑπερήλικες μᾶς ἀρέσει νὰ γυρίζουμε στὰ περασμένα. Ψάχνουμε σὲ συρτάρια πού δὲν ἀνοίχτηκαν γιὰ χρόνια, σὲ βιβλιοθήκες σκονισμένες, πάλι καὶ πάλι. Βρίσκουμε βιβλία τῆς νεότητας μὲ ξεχαρβαλωμένη βιβλιοδεσία, χαρτιά σκόρπια. Ἔτσι κι ἐγὼ βρῆκα ἓνα πολῦτιμο γιὰ μένα μικρὸ ἔντυπο ταλαιπωρημένο μὲ τίτλο:

Pasteur

Discours prononcé à l'occasion
du centenaire de Pasteur, à l'Université d'Athènes,
par le docteur Alexandre Pappas

1923

Παστέρ

Ὁμιλία πού ἔκανε μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἑκατονταετηρίδος,
τοῦ Παστέρ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν
ὁ ἰατρός Ἀλέξανδρος Παππᾶς

1923

Τὸ 1922 γιορτάστηκαν σὲ ὅλη τὴν οἰκουμένη τὰ ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Pasteur. Ἦταν ἡ μαύρη χρονιά, ἡ κακορίζικη τῆς Μικρασιατικῆς συμφορᾶς. Ἔτσι στὴν Ἑλλάδα οἱ ἐκδηλώσεις εἰς μνήμην τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς ἔγιναν τὸν ἐπόμενον χρόνον 1923.

Μόλις εἶχαμε φθάσει (Σεπτέμβριος 1922) πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀπορῶ πῶς τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, προπύργιο τοῦ κατεστημένου, ζήτησε τότε ἀπὸ τὸν πατέρα μου, ἓνα γιατρὸ πού μόλις εἶχε φθάσει καὶ μάλιστα μὲ τέτοιες συνθῆκες, πρόσφυγα νὰ ἐκφωνήσει λόγο στὴν ἐπίσημη τελετῇ, εἰς μνήμην τοῦ Pasteur.

Ἡ ὁμιλία αὐτὴ ἔχει αὐστηρὸ ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα. Ἐκθέτει περιεκτικὰ τὴν διαδρομὴ πού ἀκολούθησε ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς καὶ τὰ ἀποτελέσματά της. Ἡ ὁμιλία ἔγινε γαλλικά. Καὶ καταλήγει ὁ ὁμιλητής: «Δὲν ὑπάρχει κανεὶς πού νὰ μὴ ὀφείλει κάτι στὸν Pasteur, τὴ ζωὴ του, τὴν υἰεία του καὶ τὴν υἰεία τῶν δικῶν του...

Ἐδῶ στὴν πατρίδα μας τὴν Ἑλλάδα πού γέννησε (τὴν ὁμορφιά), τὸ ὠραῖο, ὅπου ἡ ἀνθρώπινη διάνοια ἀπέκτησε συνειδηση τοῦ ἑαυτοῦ της, ἄς ὑποκλιθοῦμε μὲ σεβασμὸ μπρὸς στὸ τέκνο αὐτὸ τῆς Γαλλίας καὶ ἄς ποῦμε τὴν εὐγνωμοσύνη μας. Ἰπῆρξε ὁ μεγαλύτερος εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ὁποία παρ' ὅλες τὶς σκληρὲς ἀντίξοες ἐναλλαγὰς τῆς ἱστορίας θὰ ἔχει πάντοτε σὰν ὑπέρτατο σκοπὸ τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ καλὸ· χωρὶς αὐτὸ τί θὰ ἦταν ἡ ζωὴ;»

Νὰ λοιπὸν τώρα κι ἐγὼ ὕστερα ἀπὸ ἑβδομήντα ἕξ χρόνια τιμῶ μὲ τὴ σειρά μου ἐδῶ στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τὴ μνήμη τοῦ Pasteur δείχνοντας τὸ καλλιτεχνικὸ του ἔργο.